

lépő legényember. Barakonyi ennyi idős volt, midőn 1648-ban Hartai András gazdag özvegyével kötendő házasságának a terve felmerült, illetőleg őt 1650-ben feleségül vette. Énekében háláját fejezi ki régi kegyesének, hogy kalitkájából szabadon engedte, beleegyezett, hogy a „szerencse dolgát” kövesse, egymástól elváljanak. (33. vsz.)

Barakonyi versének az 1648–49 évek táján való keletkezését erősíti meg az a körülmény, hogy a Teleki-ék. I. részének leírója az éneknek néhány strófáját felhasználta azoknak a verseknek írásakor, melyeket 1648-ban vagy legfeljebb 1649-ben szerzett. A Klaniczay által 4., 5., 6., 7-ként tárgyalt énekekről van szó, amely énekek közül a *Wincz, Borberek, Jara, kinek lako haza* kezdetű pasquillust 1663-ra, a másik hármat néhány évvel előbbre datálja.³⁵ A kritérium, melynek alapján Klaniczay a vers keletkezését 1663-ban állapította meg, a pasquillus 81. sorában említett Mikola Zsigmond, aki a vers keletkezésekor már eljegyezte Kamuthi Zsuzsát. Ez az eljegyzés azonban jóval előbb történt, mivel a lakodalmuk is már 1649 novemberében megvolt. II. Rákóczi György 1649. nov. 25-én írja testvérének, Zsigmondnak: „Mikola uram lakodalmában, az hol amaz mocskos vocatoritáért nem leheténk jelen, kit Mikola uramra nézve bánunk . . .”³⁶ Minthogy a versszerző még csak eljegyzésről beszél, pasquillusát 1649 novembere előtt kellett megírnia. Mivel tartalmi szempontok miatt még előbb szerkesztette a Klaniczay által ötödikként említett *Hosszú siralomra vezető köleled* kezdetű, ebben pedig változatlanul vagy csekély módosítással átvette Barakonyinak Monaki Zsuzsannához írt búcsúzóijából a 69–72, 109–112, 121–124. sorokat (41–44, 25–28, 33–36. sorok), Barakonyinak a maga versét ez előtt, 1648–49-ben kellett megírnia. A „Finis 1653” záradék ezért nem lehet a keletkezés, hanem csak a Teleki-ék. I. részében való bemásolás időpontja. Mikola Zsigmondnak Kamuthi Zsuzsával való házassága 1649-ben végbe menvén, a verset lemásolhatták már 1653-ban, s nem tíz évvel később.

„Nincs kizárva”, hogy a Teleki-ék első és harmadik énekének a szerzője szintén Barakonyi.³⁷ Erdélyin kívül Klaniczay is elfogadta a Vásárhelyi daloskönyv *Butul meghervadt* kezdetű énekét az ő szerzeményének.³⁸ Mind ez ideig nem került elő kétségtelen bizonyíték, hogy ezeket a verseket valóban Barakonyi írta. Valószínű, de ez ideig nem bizonyított, mint ahogy az sem, hogy több verse is volt. Többször idézték³⁹ Ráday Gedeonnak a Horányi *Memoria Hungarorum I.* kötetében a Balassa-cikkhez írt jegyzetét, melyben arról beszélt, hogy „Barakonyinak magának is voltak azon volumenben (ti. a Balassi verseket tartalmazó manuscip-tumban, mely Barakonyi László kezeírása volt!) versei, többnyire szerelmesek. A Nyúl éneke is Barakonyié. Szécsi Máriának is volt ott három éneke, melyet Murány várában csinált.” Klaniczay felveti, hogy a Ráday-példány annak a kézíratos kódexnek a másolata, mely nagyanya révén került Wesselényi Ferenc birtokába. Barakonyi Ferenc ezt a kódexet írta le magának, beleírta Széchy Máriának és saját magának a verseit is.⁴⁰ Ezt a feltevést megerősíti a szokolci levéltár lajstromának számos adata, mely azt mutatja, hogy Wesselényi udvara, Széchy Mária és Barakonyi Ferenc között szoros kapcsolat volt, Barakonyi bejáratos volt Wesselényiékhez. Nincs még eléggé felderítve a nádor és felesége mozgalmas, fényűző, roppant költséges udvartartása, az ott folyó élet, de kétségtelen jelek mutatják, hogy Wesselényi udvara nemcsak az országos ügyek vitelében, hanem a korszak költészetében, irodalmi életében is jelentős szerepet játszott. Barakonyinak egyelőre még ismeretlen költészete is részben ebben a légkörben jött létre. Műjában lehetett lemásolni a Balassi-verseket tartalmazó kódexet. Az ő példányát írhatta le Barakonyi László, testvérének a fia, ez kerülhetett azután Ráday Gedeon birtokába.

Varga Imre

Versindítékek és verses üzenetek Arany János szerkesztői irataiban

Arany szerkesztői iratai (ÖM. XII. Sajtó alá rendezte: Németh G. Béla. Bp., 1963.) költészetére vonatkozóan is értékes anyagot rejtenek magukban. Olykor olvasmányairól tájékoztatnak, s néha egy-egy versének indítékát őrzik in statu nascendi. Az utóbbiakra szeretnénk ezúttal figyelmetetni, betekintést nyújtva a költő alkotóműhelyébe.

33. l. 83. sz. „Oly szabadság volt ez, minőt a macska ad az egérnek.” A *Tetemre hívás* zárósoraira gondolunk azonnal:

³⁵ Uo. és 126. Klaniczayra való utalással ugyanígy RMKT XVII. század 3. köt. 583.

³⁶ SZILÁGYI SÁNDOR: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. Bp. 1875. 411–2.

³⁷ KLANICZAY, i. m. 126.

³⁸ Uo. Stoll Béla az éneket ismeretlen szerző művének tartja. Vö. RMKT XVII. század 3. k. 37. számú ének jegyzetével.

³⁹ Balassi Bálint összes művei. Összeáll.: ECKHARDT SÁNDOR. Bp. 1951. 5. KLANICZAY, i. m. 128.

⁴⁰ KLANICZAY, i. m. I. OK. XI. köt. 279.

Dala víg: „Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!”

37. l. 94. sz. „Ki nem tud többet mondani, mint hogy az éj sötét, a patak csörög, a vilám sebes, a délibáb leng, stb. az jobb volna, ha a természetben, vagy a történet avas foliantjai közt kereskednék, ott talán inkább lelne még valami újat, mint a költészetben...”

Megvan a *Vojtina Ars poetikájá*-ban

„Csermely, virág, lomb, szellő, hattyudal,
Ábránd, minőt a sejtelem sugall,
Kék távol, esti csillag, félhomály”
(Tanuld meg: félig semmit se csinálj!)

38. l. 98. sz. „Úgy látszik, a naptár irodalom ismét föléled s ez nem rossz; csak előbbi virágzása külső körülményei vissza ne térjenek, mint az asztaltánc...”

Az asztaltáncoltatásról Arany prózában is (ÖM. X. Bp., 1962. 204, 593–595.), *A kép-mutogató* című versében is megemlékezik:

Asztal-írás ötvenhatban
Vala itt-ott még divatban.

40. l. 104. sz. A bécsi csillagvizsgáló híradása nyomán Arany üstökös feltünéséről számol be. „Honnan jó? hová megy? azaz pályakörét, úgy látszik, a bécsi urak sem tudják.”

Itt van *Honnan és hová?* című bölcselő költeményének csírája, amelyet másfél évtizedig érlelt magában:

Mily rövid az élet!...
Mint hullócsillag futása,
Mely földünk körébe jutva,
Lángra gyúl, és tűz-barázdát
Irva elszalad, gyorsabban,
Mint egyet pillantanál.
Útja honnan jött? hová visz?...

Másutt (312. l. 91. sz.) ugyanennek a költeménynek további elemei is megtalálhatók: „Az emberi nemzet szükségét érzi, s talán érezni fogja mindig, egy oly eszményi világnak, hol a természet viszonyai kedvezőbbek, az emberek jobbak, az élet csupa öröm, csupa tökély... s ezt a világot hová helyezze, mint vagy a ködös múltba, vagy a még ködösebb halál utáni jövőbe.”

A versben meg így:

Vagy a „boldogok szigetjén”,
Mint hívé a boldog hellén,
Vagy az üdvezültek helyén,
Mint reméli a keresztyén,
Lesz dicsőebb folytatása:
Én ezt meg nem tagadom.

44. l. 119. sz. Özv. Bezerédj Istvánné megfestette Wagner Sándorral Szent István keresztségét a hídjai kápolna részére, „melyet a lelkes úrnő elhunyt férje, az ’örök igazságot’ szóval, tettel hirdető nagy hazafi emléketül emeltetett.”

A jószágos özvegynek című versében a motívum csaknem szó szerint visszatér 1880-ban:

Bubánatos özvegy! — rég özvegye Annak,
Kit Klio följegyzett már halhatatlannak,
Mert „Örök Igazság” volt szava járása.
Az neve, az tette, az példa-adása.

87. l. 266. sz. „Im a magyar is (valamint a sokkal szerencsésb angol) mindenüvé elviszi hazáját, a mi bizonyára nemesebb dolog, mint az ’ubi bene’ — szabású világpolgárság.”

A Kozmopolita költészet alap gondolata rejlik benne:

Légy, ha bírsz, te „világ-költő!”
Rázd fel a rest nyugatot:
Nekem áldott az a bölcső,
Mely magyarrá ringatott.

97. I. 297. sz. Idézi a Magyar Sajtó Gyulai Pálra vonatkozó csipkelődését: „Tegnapelőtt, Pál napján, egy nagy kritikus következő őszinte névnapi kívánatot kapott: 'Legyen e nap rá nézve Pál fordulása!' Mi is kívánunk neki *jobb* erkölcsöket.”

Tudattalanul is ez irányítja tollát, amikor *Török Pálnak* című disztichonját 1880-ban így fogalmazza:

Pál, *fordulásod* forduljon mindig öröme!
Pál, *megléresed* hagyja sokára az ég.

Az utóbbi években ismételtelen szó esett Aranyról a szerkesztői üzeneteiben s általában prózájában elrejtett rímjátékairól (Bisztray Gyula, It. XLIX. 1961. 458—459; Scheiber Sándor, ItK. LXVII. 1963. 191; Németh G. Béla, uo. LXIX. 1965. 597—599). Íme még kettő:

63. I. 196. sz. A „Debreceni Színügyegylet” drámapályázatán 31 darabból egy sem nyert. Arany így végzi erről szóló híradását:

Pedig szintúgy esett,
mégis mind elesett.
Szomorú ez eset.

97. I. 296. sz. Az Akadémia üléséről szóló beszámolóját így végzi: „Ha Mátyás korában volt tudóstársaság, mely poharak közt ülésezett, a mostani is felderülhet olykor,

ha nem is a szöllő levelétől —
legalább a nevetől.”

Aranyról 1856. X. 10-én Ercsey Sándorhoz írt levelében fordul elő e rímjáték (Ercsey Sándor: Arany János életéből. Bp., 1885. 119.):

A kinek van hét-nyolcz lapja,
A tüzelőt ingyen kapja.

Az ilyen versikék a levelezés kritikai kiadása alapján szaporodni fognak.

Scheiber Sándor

Havas Gyula (1893—1918)

„Milyen lelkes, lángoló, rajongó, nagyszerű tehetség volt” — írja róla Karinthy:¹ „talán legjelesebb tehetségű kritikus volt a magyar irodalom ifjabb generációjának” — így Tóth Árpád,² de Gellért Oszkár is: „A fiatal Havas Gyula csodálatraméltó érettséggel ír bírálókat.”³ Mégis: munkásságát értékelő tanulmány mindmáig csupán egy született, az is mintegy fél századdal ezelőtt: a Nyugatban megjelent s fent idézett nekrológ Tóth Árpád tollából.

1893-ban született Abádszalókon, Szolnok megyében.⁴ Hét testvére közül ő a legidősebb. Apja kisfizetésű telekkönyvezető. A fiatal Havas iskoláit Abádszalókon és Békéscsabán végzi. Az érettségi után haraggal távozik a szülői házból. 1910 őszén a debreceni bölcsészkarra iratkozik. Otthonról nem remélhet támogatást, tanulmányai mellett megélhetéséről is magának kell gondoskodnia. Nem sokáig bírja: két nélkülözésekkel terhes szemeszter után kimarad. 1911 októberében az induló Debreceni Nagy Újság belső munkatársa, korrektora lesz. Itt ismerkedik meg Tóth Árpáddal. Kettőjük eddigi életútja — a „keserű emlékü gyermekkor”, szakítás a szülői házzal, sikertelen kísérlet az egyetemen — kísértetiesen azonos; az ismeretség a vidéki újságíróskodás „penészes, robotos, őrlő és reménytelen éveit” alatt életreszólvó, nagy

¹ KARINTHY FRIGYES: Utazás a koponyám körül. Vál. Művei. Bp. 1962. 599.

² TÓTH ÁRPÁD: Havas Gyula. 1918. II. 521.

³ GELLÉRT OSZKÁR: Egy író élete. I. köt. Bp. 1958. 302.

⁴ VÁL VALÉRIA szíves szóbeli közlése alapján.